

Az Unitárius keresztény vallás ellen tett Ellenvetések megvizsgálása. 1819.

Az igazság és keresztény felebarátaink iránti valódi tisztelet megkívánja, hogy figyelembe vegyük azokat az ellenvetéseket, a melyeket a mi vallásos nézeteink ellen szerteszét felhoznak, és az ily ellenvetéseket nem szabad előre feltett gyengeségök miatt, mint-ha figyelmet sem érdemelnének, szem elől tévesztenünk; mert a mi előttünk gyenge, az fontos lehet felebarátunk előtt, s az igazság szenvedhet oly akadályok miatt, a melyeket egy kevés magyarázat elháríthatna. Attól lehet tartani, hogy azok a keresztények, a kiket *u n i t á r i u s o k n a k* neveznek, nem töltötték be egészen e kötelességöket. Mig ők teljesen és egész egyenességgel szembezállottak elleneik tudós érveivel, addig elhanyagolták azokat a laza, ingatag és határozatlan ellenvetéseket, a melyek a közönségen át hullámzanak, és a melyek inkább hatnak a közönséges lelkekre, mint a formaszerű okoskodás. Ez ellenvetések némelyikére észrevételeket fogok tenni; és remélem, hogy a beszédbeli őszinteségünket senki sem fogja szigornak magyarázni, sem pedig a különböző rendszerekre tett vonatkozásainkat visszatorlási vágnak tulajdonítani. Nem lehet azt várni tőlünk, hogy mi közönyösséggel utasítsuk vissza azokat, a melyek a keresztény vallás némely legfontosabb és legmegnyugtatóbb nézeteire vonatkozólag előttünk szemrehányásoknak tetszenek. Miután hiszszük, hogy amaz igazságok, a melyeket Istennek jószágos gondviselése által vallani hivatva vagyunk, szükségesek az istenség jellemének védelmezésére s ez által egy tisztultabb és fenköltebb kegyesség terjesztésére, ezért kötelesek vagyunk azokról komolyan vallást tenni, s szabadon beszélni az ellenkező tévedésekről, a melyek a keresztény vallást eléktelenítik.— Mik tehát az unitárius keresztény vallás ellen felhozni szokott ellenvetések?

1.) Azt hozzák fel ellenünk, hogy mi Jézus Krisztusnak istenségét tagadjuk. Mármost mit teszen ez az ellenvetés? Mit kell a Krisztus istensége alatt értenünk? Mi nem tagadjuk azt abban az értelemben, a hogy sok keresztény, s talán a többség értelmezi, sőt éppen oly szilárdan hiszszük, mint ők magok. Mi szilárdan hiszünk Krisztus küldetésének és hivatalának isteniességében, hogy ő isteni tekintélylyel szólott és az isteni tökélyeknek tiszta képmása volt. Mi hiszszük, hogy Isten lakott benne, magát általa kijelentette, általa az embereket tanította, s vele az ő lelkét mérték felett közölte. Hiszszük, hogy Jézus Krisztus Istennek az emberi nem irányában legdicsőbb nyilvánulása, kifejezése és képviselője volt; úgy, hogy midőn őt látjuk és ismerjük, a láthatatlan atyát látjuk és ismerjük; úgy, hogy midőn Jézus eljött, Isten látogatta meg a világot, s láthatóbban lakott az emberek közt, mint bármely más korábbi időben. A Krisztus szavaiban Istent halljuk beszélni; az ő csodáiban Istent látjuk működni; az ő életében és jellemében Isten tisztaságának és szeretetének mocsoktalan képét látjuk. Mi tehát hiszünk Krisztusnak Istenségében, oly értelemben, a mint e kifejezést gyakran és helyesen használják. — Miben különbözünk tehát — kérdi valaki — más keresztényektől? Mi e kiváló tekintetben különbözünk: Mi Jézus Krisztust, a legfőbb Istennek fiát, képviselőjét és képmását tiszteljük, nem hiszszük mégis, hogy ő maga a legfőbb Isten. Mi azt tartjuk, hogy Krisztus és az Isten külön lények, két lény, nem egy és ugyanazon lény. E pontra nézve egy kis ismétlés megengedhető, mert századok vitái után sok jó keresztény félreértette a valódi különbséget, a mi közöttünk és közöttök van. A háromságosok azt tanítják, hogy Krisztus Jézus a legfőbb és végtelen Isten, és hogy ő és az ő atyja nemcsak szeretetben, tanácsban és akaratban egyek, hanem szorosán véve és betűszerint is egy és ugyanazon lény. E tanítást már mi mind az észszel, mind a szentírással a leginkább ellenkezőnek tartjuk. Mi azt mondjuk, hogy a fiu nem lehet az ő saját atyjával ugyanazon lény; hogy az, a ki a világra lett küldve, hogy azt megváltsa, nem lehet az az élő Isten, a ki őt elküldötte. A Jézus beszéde tiszta és feltételetlen. „Én nem azért jöttem, hogy saját akaratomat tegyem“. — „Én nem magamtól jöttem“. — „Én Istentől jöttem“. Már most mi azt állítjuk, és ez a mi főeretnekségünk, hogy Jézus nem volt és nem lehetett az az Isten, a kitől ő jött, hanem más lény volt; és mi bámuljuk,

hogy valaki ez egyszerü igazságot át nem látja. Az a tan, hogy Jézus, a ki Bethlehemben született; a ki ett, ivott és aludt; a ki szenvedett és keresztre feszítettet; a ki Istentől jött; a ki imádkozott Istenhez; a ki Isten akaratát cselekedte; és a ki, midőn a világot elhagyta, így szólott: „felmegyek az én atyámhoz és a ti atyátokhoz, az én Istenemhez és a ti Istenetekhez“; az a tan, hogy eme Jézus maga a legfőbb Isten és ugyanaz a lény volt az ő atyjával, előttünk oly éles ellentmondásban látszik lenni a szentírással, hogy annak egyszerü kimondása is elégséges czáfolat. Minket gyakran vádoltak azzal, hogy Krisztust lealacsonitjuk; de ha e vád valakit a keresztények közül illet, akkor az, attól tartunk, azokat sújtja, a kik azzal vádolják őt, hogy oly ellentmondó, s a mi mennyei atyánk felsőbbségét anynyira felforgató tant tanított. Bizonyára a mi alázatos és kegyes mesterünk semmi okot nem adott ily vádra. Ő az Isten iránt mindig egy fiu tiszteletét fejezte ki. Magát folytonosan megkülönböztette Istentől. Minden hatalmát Istennek tulajdonította. Ő minden megszorítás és tartózkodás nélkül kimondotta: „az atya nagyobb nálamnál“. — „Én magamtól semmit sem tehetek“. Ha Krisztust Istentől külön álló, és nálánál alsóbb rangu lénynek tüntetni fel anynyit teszen, mint őt lealacsonítani, akkor elleneink tulajdonítsák e vétket annak, a kié, nem nekünk, hanem a mi mesterünknek, a kitől mi a beszédet kölcsönözzük, a kinek saját szavaival érzelmeinket kifejezzük, a kinek szavait mi nem merjük erőszakkal tiszta jelentményökben kisebbíteni. Terünk nem engedi, hogy többet mondjunk; de felkérünk minden józan eszü keresztényeket, a kik véleményeiket inkább a bibliából meritették, mint az emberi rendszerekből, hogy tekintsenek bé őszintén saját lelkeikbe, és feleljenek nekünk egyenesen, hogy nem abban az értelemben értették-e és hitték-e a Krisztus Istenségét, a melyben mi hittük, inkább, mint abban, a melyet a háromsághivők vitatnak.

2.) Egy más ellenvetésre térek rá, a mely valószínűleg többet nyom a sokaság előtt, mint bármely más. És ez az, hogy a mi Krisztusra vonatkozó tanunk elveszi a bűnöstől a remény egyetlen alapját. Ellenfeleink azt mondják: „Mi és minden ember saját természetünknel fogva bűnösök és Isten előtt végtelen vétkesek vagyunk. Felettünk az isteni igazság kardja függ, és alattunk a pokol tátong; és hol találunk menedéket, ha nem egy végtelen szabadítóban? Nekünk végtelen engesztelésre van szükségünk, s midőn önök minket ettől megfosztanak, elrabol-

ják reményünket, kitépik a szentírásból az egyetlen tant, a mely szükségünket kielégíti. Mi, ha az önök magyarázata igaz, elégethetjük bibliánkat, mert a mi ügyünk kétségbeejtő; el vagyunk vesztve örökre“. A mi tanunk folytonosan ki van téve az ily lángoló heves és szertelenkedő beszéd általi támadásnak, a mely a szentírás szerint merőben alaptalan, mindazáltal rendkívül alkalmas arra nézve, hogy a közönséges és elrémült lelkekre hatást gyakoroljon.

Mármost e szónokias beszéd ellenébe, mert mi ilyenek tartjuk, egy világos kérést állítunk. Mutassanak — kérjük — egyetlen egy oly helyet a bibliában, a melyben az van mondva, hogy az ember bűne végtelen, és végtelen engesztelést kíván. Mi egyet sem találunk. E tannak még csak árnyéka sem jó hozzánk a szent íróktól. Álljunk meg egy kissé és vegyük fontolóra e tant. Ez azt tanítja, hogy bár Isten az embert gyarló, tévedő és tökélytelen lénynek, sőt a bűnre visszatarthatatlan hajlammal teremtette, mindazáltal a teremtő őt végtelen bűnösnek tekinti, végtelen büntetést szabván reá korábbi vétkeiért; és ha megmentésére egy végtelen szabadító meg nem jelenik, végtelen gyötrelmekre van kárhoztatva! Azt kérjük, miként vádolhatja valaki a mi jóságos és igazságos atyánkat teremtményeinek ilyenén kormányzásával? — Mi azt tartjuk, hogy az ember nem teremtett oly állapotban, mely végtelen engesztelést szűkséget; azt sem hisszük, hogy bármely teremtmény oly állapotra juthatna, a melyből őt Isten ez erőszakos eszköz nélkül meg ne szabadíthatná. Bizonyára, ha egy az igazság iránt való végtelen elégtétel elmulhatlanul szükséges lenne a mi üdvösségünkre, ha Isten éppen azért vett emberi természetet magára, hogy amaz elégtételt teljesítse, s ha e tény az evangéliumnak saját szerű dicsőségét, életét, lényegét és megváltó hatályát alkotja, akkor azt legalább egy bibliai helyen tisztán és határozottan kifejezve kell találnunk. De, ismételjük, mi egyetlen egy ily helyet sem találunk. — Továbbá azt tartjuk, hogy az a tan, a mely szerint Isten saját lázadó alattvalóiért vér- és engesztelő áldozat lesz, éppen oly észszerűtlen, a mily szentírás-ellenes. Mi mindig azt hittük, hogy az engesztelést, ha ez szükséges, a megbántott uralkodó irányában, nem pedig annak kell végbevinni; és mi nem képzelhetünk helytelenebb módot az ő tekintélye védelmezésére, mint hogy ő maga vegye magára azt a büntetést, a mely törvényeinek áthágóit illeti. — Egy más ellenvetésünk is van. Ha a végtelen

engesztelés szükséges, s következőleg, ha ezt csak Isten tudja végbevinni, akkor nem látunk egyebet, mint hogy Istennek szenvedővé kell lennie és magára vennie a mi fájdalmainkat és szenvedéseinket; a mi oly gondolat, a melytől a kegyes lélek megborzad. E nehézség kikerülésére, azt mondják, hogy Krisztus mint ember szenvedett, nem mint Isten; de ha csupán az ember szenvedett, ha csak az emberi és véges lélek szenvedett, ha Krisztus, mint Isten, végtelen boldog volt a keresztfán, s csak rövid ideig tartó és korlátolt fájdalmat érzett az ő emberi természetében, akkor, kérjük, hol van a végtelen engesztelés? Hol van az a magasztalt remény, a melyet e tan állítólag a bűnösnek nyújt?

Minket egészen elrémit az az ellenvetés, melynélfogva a bűnös számára semmi remény nincs, ha Krisztus nem volt végtelen Isten. Valóban ha végtelen jósaú és hatalmu atyánk van a mennyben, akkor semmi más végtelen személyre nincs szükségünk, hogy minket megszabadítson. A közönséges tan lealacsonyítja és tiszteletlenséggel illeti az egyetlen egy igaz Istent, a mi atyánkat, mint ha ő egy magával egyenlő második és harmadik istenség segélye nélkül nem tudná helyreállítani az ő gyarló teremtményét, az embert. Mi nem birunk a mi felebarátaink bátorságával. Mi kezünkben a szentirással és amaz ünnepélyes bizonyítékokkal, a melyeket az az Isten egységére és Krisztus alárendeltségére nézve magában foglal, nem merünk Isten és a Jézus atyja mellé egy vele egyenlő vagy versenytársat állítani, a ki vele megváltásunk eszközlésében egyenlő vagy versenytárs legyen, vagy hogy azt egy nem származott és végtelen hatalom által vitte végbe. — Vagy a mint ez gyakran történni szokott, azt kérdik tőlünk, hogy mit remélünk, ha Krisztus nem a legfőbb Isten? Mi erre azt feleljük, hogy a mi reményünk az ő atyjának és a mi atyánknak határtalan és mindenható jósaú; az a jósaú, a mely nem kívánhat végtelen engesztelést egy gyarló és véges teremtmény bűneiért. Istennek lényeges és változhatatlan kegyelme teszi a bűnös reményének szentirásszerű alapját, s nem Krisztus végtelen volta. A szentírásban a mi menynei atyánk mindig úgy van feltüntetve, mint üdvösségünknek egyedül eredeti forrása és első oka; és senki se merészkedjék az ő dicsőségét mással megosztani. Hogy Jézus minket megszabadítani eljött, ezt egészen az atya jótékony intézkedésének köszönjük. Hogy Jézus tökéletesen alkalmas a mi üdvösségünk munkálására, ezt nem azért kell hinni, mert ő maga a legfőbb Isten,

hanem azért, mert a legfőbb és nem tévedő Isten őt e hivatalra kiválasztotta, elküldötte és hatalommal ruházta fel. Mi hálásan elismerjük azt, hogy az ő halála fontos eszköze üdvösségünknek; de annak hatályosságát Istennek az emberi nem iránti kegyelmes hajlamának tulajdonítjuk. A bocsánat reményét Jézus Krisztusnak független és végtelen elégvoltára építeni annyira, mint szentírás-ellenes és hamis alapra építeni; mert Jézus azt tanítja nekünk, hogy ő magától semmit sem tehet; hogy minden hatalmat az atya adott neki; és hogy benne bizni lehet, mert ő nem magától jött, vagy nem azért jött, hogy a maga akaratát tegye, hanem mert az atya küldötte. Mi Krisztusra támaszkodunk ugyan, de ez azért van, mert ő „a szegeletkő, a melyet Isten kiválasztott és Sionba helyezett“. Istennek az a megbocsátó szeretete, a melyet ő Jézus Krisztus által az emberiségnek kijelentett, s általa gyakorolt, alapja a bűnbánó reményének, a melyen mi főképpen nyugszunk, s a melynél szilárdabbat a mindenség nem nyujthat nekünk.

3.) Most egy más ellenvetésre térek. Azzal vádolnak minket, hogy mi azt várjuk, hogy cselekedetek által és nem kegyelem által üdvözüljünk. E váddal könnyen végezhetünk, s ennél nem is lehet alaptalanabbat képzelni. Mi nagy fontosságot tulajdonítunk ugyan a keresztény cselekedeteknek, vagy a keresztény engedelmességnek, mert azt hisszük, hogy a Jézus parancsainak gyakorlása és az ő példája szerinti élet a cél, a melyért a benne való hit megkivántatik, és ez az a nagy feltétel, a mely alatt az örök élet megadatik. Mi megszoktuk, hogy fenköltén szóljunk egy igaz keresztény erényeiről és tökélyeiről, s irtózáttal utasítjuk vissza a gondolatot, hogy azok nem jobbak annál a külső zsidó igazságnál, a melyet a próféta „mocskos rongyoknak“ nevezett; és az apostollal azt tartjuk, hogy azok „nagy becsüek Isten előtt“. Azt hisszük, hogy a szentség vagy erény éppen Isten képe az emberi lélekben; az ő fényének sugara, a legjobb tudomány, a melyet teremtményeivel közöl, a legmagasabb rendű jótétemény, a melyet Krisztus árasztani jött, az egyetlen fontos és maradandó különbség ember és ember közt. Mégis mindig és komolyan állítjuk, hogy arra az életre és halhatatlanságra, a melyet Krisztus hozott világosságra, semmi emberi erény, semmi emberi engedelmesség nem adhat törvényes igényt, érdem szerinti jogot. Mi látjuk és szánjuk a legjobb emberek hiányait, megtört elhatározásait és vegyes indokait. Mi mindig azt erősítjük,

hogy Isten kegyelmére, könyörületére és szabad jóságára a legelőhaladottabb kereszténynek is szüksége van, és hogy csupán ennek köszönjük az evangéliumnak a teljes bűnbánatról, és a bűnbánók örök boldogságáról szóló ígérését. Senki sem beszél oly gyakran a kegyelemről, mint mi. A mi egyik jellemvonásunk az, hogy mi az Istenségnek e szeretetre méltó tulajdonát magasztaljuk. Annyira megszoktuk mi az Isten kegyelmének és szeretetének végtelenségével foglalkozni, hogy elleneink minket gyakran az ő igazságának elfeledésével vádolnak; s mégis azt hozzák fel ellenünk, hogy mi a kegyelmet megtagadva, az igazsághoz fordulunk, s reményünket érdemünk sokaságára alapítjuk!

4.) Most egy más ellenvetésre megyünk át, a melyet gyakran felhoznak a mi nézeteink ellen, vagy inkább azok ellen, a kik azokat prédikálják; és ez az, hogy mi erkölcsiséget prédikálunk. Hogy ez ellenvetéssel szembeszállhassunk, engedjék megtudnunk, hogy mit értenek az erkölcsiség alatt. Azt kell-e alatta értenünk, a mit tulajdonképpen jelent, t. i. a mi egész köteleességünket, a melyet vagy a természet, vagy a kijelentés ad tudtunkra? Egész terjedelmét jelenti-e ez ama kötelezettségeknek, a melyek minket, mint erkölcsi lényeket köteleznek? Azt a „józan, igaz, és istenes életet“ jelenti-e, a melyet a mi erkölcsi világkormányzónk az ő fia által, a menny számára való előkészületül, előnkbe szabott? Ha ez az erkölcsiség, akkor örömmel nevezzük magunkat vétkeseknek ama vád ellenében, a melylyel annak hirdetéseért, s kiváló és folytonos érvényesítéseért illetnek; s miután hiszszük, hogy az evangéliumnak minden tanai, parancsai, fenyegetései és ígéretei csak abból a célból vannak kijelentve, hogy az embert erkölcsössé tegyék ez igaz és nemes értelemben, ennél fogva reméljük, hogy mi e vádat ezután is mindig igyekezni fogunk kiérdemelni.

Azonban attól félünk, hogy nem ez a jelentése ama „morál“-nak, a melyet prédikálásunk bűnének mondanak. Legalább némelyek, a kik minket így vádolnak, azt értik ez alatt, hogy mi a világi és társadalmi erkölcsiség ajánlásához szoktunk, a mi közönséges becsületességből, közönséges jóakaratból és a durva bűnöktől való tartózkodásban áll, elhanyagolván a benső tisztaság, alázatosság, a menygyeiekről való gondolkozás és Jézus Krisztus iránti szeretet tanítását. Reméljük, hogy azok az emberek, a kik minket így vádolnak, csupán hallomás után beszélnek, és soha sem hallgatták ma-

gok a mi tanításainkat; mert e vád hamis; és a ki csak valaha a mi papjainkat hallgatta, az nem vádolhat minket ezzel, a nélkül, hogy magát rágalmazónak ne bélyegezze. Prédikálásunkban folytonosan el van ismerve és érvényesítve az az első és nagy parancsolat, a mely abból áll, hogy az Istent mindenekfelett szeressük; és reméljük, hogy mi azon kötelezettségeinket, a melyekkel Jézus iránt, ama barátunk iránt tartozunk, a ki érettünk meghalt, nem gyakoroljuk minden bensőség és erélyesség nélkül.

Azonban csak az igazságot mondjuk ki, ha sokakról megjegyezzük, hogy midőn ők minket azzal vádolnak, hogy erkölcsiséget prédikálunk, ez alatt nem azt értik, hogy mi csupán külső becsületességet tanítunk, hanem azt, hogy nem tanítunk némely kedvencz tanokat, a melyek előttök az evangelium velejét és kincsét teszik. Mikor az ily emberek egy beszédet hallanak, legyen a tárgya akármi, de ha nem foglalkozik a háromság elismerésével, a teljes erkölcsi romlottsággal, s más hasonló hitczikkekkel, akkor ők azt erkölcsinek nevezik. Nekünk örömünkre szolgál kimondani, hogy mi a kifejezésnek ez idegenszerű és jogositatlan értelmében „erkölcsi prédikátorok“ vagyunk; s vigasztal minket az, hogy az áll előttünk példányképül, „a ki ugy szólott, a hogy még ember soha sem beszélt“, és a ki az ő leghosszabb beszédében egyetlen szót sem ejtett a háromságról, velünk született romlottságról, vagy különös és elválasztó kegyelemről; sőt inkább mi komolyan kételkedünk azon, hogy vajon lehetne-e a mi prédikálásunkat valósággal erkölcsinek nevezni, ha mi e tanokat, különösen a két utóbbit, tanítanók; mert bármily melegen védik is ezeket némely becsületes emberek, előttünk ugy tünnek fel ezek, hogy közel járnak az erkölcstelenséghez, mert tiszteletlenséggel illetik Istent, a felelőség érzetét gyöngítik, megtörik a szellemet, s megtágitják a vétkes szenvedély korlátait.

5.) Egy másik ellenvetésül azt hozzák fel ellenünk, hogy a mi rendszerünk nem eredményez oly sok buzgóságot, komolyságot és kegyességet, mint más vallások nézetek. Bajos ez ellenvetést visszautasítani oly beszéd nélkül, mi könnyen magunkkal való kérkedésnek tünnek fel. Ha e vádat világos nyelven fejezik ki, körülbelől ide megyen ki: „Mi háromsághivők és kálvinisták jobbak és kegyesebbek vagyunk nálatok unitáriusoknál, s következőleg a mi rendszerünk inkább szértirásszerű, mint a tiétek“. Immár ily nemü állítások nem igen

látszanak előttünk nagyon szerényeknek és alázatosoknak, és mi azt hisszük, hogy az igazság nem kívánja tőlünk azt, hogy mi azt a mi kegyességünknek a felebarátainké felibe tételével védelmezzük. Azt azonban szeretnők megmondani nekik, hogy ha a mi buzgalmunk és kegyességünk gyenge, ez nem saját hibánk, nem a mi vallásunk hibája. Mi bizonyosak vagyunk arra nézve, hogy a legfőbb lényről való nézeteink hasonlithatatlanul sokkal megragadóbbak és vonzóbbak, mint azok, a melynek ellene mondunk. A mi rendszerünknek az a nagy jelessége, hogy az kiemeli Istent, védi az ő atyai tulajdonait, s erősen ragaszkodik a szeretet, hála és tisztelet őszinte elveihez; és ha azt a körülünk terjedő tanokkal összehasonlítjuk, úgy érezzük, hogy minden emberek közt bennünket lehet legkevésbé menteni, ha a gyermeki kegyesség fel nem ébredne és meg nem erősödne a mi sziveinkben.

Tán nem lesz nehéz annak a vádnak egy néhány okát kitálatni, hogy a mi nézeteink nem segítik elé a kegyességet és buzgóságot. Ennek egyik oka valószínűleg az, hogy mi sok szigorral magyarázzuk Krisztusnak ama parancsait, a melyek a fitogtatást tiltják, s szerénységet és a kegyesség gyakorlásában elvonultságot parancsolnak. Mi irtózunk a fitogtató vallástól. Minket elkedvetlenít a magasabb rendű szentségkövetelés, a felekezet alkotásnak e sületlen és közönséges módja. Mi azt hisszük, hogy az igazi vallás inkább tettekben, mint szavakban beszél, s főleg az általános jellem-mérsékletben és életben nyilvánul; továbbá indulatinknak az Isten parancsai alá vetésében, a hajthatatlan egyenes-ségben és igazlelkűségben, a tevékeny és igénytelen szeretetben, őszinte ítéletben, s a megpróbáltatások és sérelmek közti béketűrésben. Mi nem tartjuk valódi kegyességnek azt, a mely hireszteli a maga forróságát, sőt a léleknek eme titkaira nézve többre becsüljük a gyöngéd bánásmódot; és innen mi azon emberek előtt, a kik azt gondolják, hogy a vallást szembeötlőleg kell üzni, és arról szenvedélyesen beszélni, hidegeknek és halottaknak látszhatunk, midőn tán akkor, ha a szív fedetlen lenne, nyilván látni lehetne, hogy éppen anynyira „hevül Isten iránt“, mint az övék.

Ismét, főelveinknek egyike, a mely a mi Istenről való nézeteinkből szükségképpen foly, az, hogy a vallás valami vidám, örvendeztető, hogy a hol a hamis theologia, vagy búskomor véralkat annak természetes hatását nem akadályozza, a szívet minden tiszta és ártatlan öröm előtt megnyitja. Mi nem hisszük, hogy

a kegyesség saját ábrázatát elrutítja, vagy hogy mint illő ruhát, a halotti ruhát ölti magára. Igen sokan a vallást valami komor dolognak tekintik, a melyet említeni sem lehet másként, csak elváltoztatott hangon és ábrázattal; és a hol a kegyességnek e képzelt jeleit nem látják, alig hihetik, hogy a szivben Istenről való érzelem lakozzék.

A kérdés alatti tévelygésnek egy más oka gondolatunk szerint a következő. A mi vallási rendszerünk kizárja, vagy legalább nem pártolja ama nyomasztó ijedelmeket és elragadtatásokat, a melyeket sokan a kegyességre lényegesnek vélnek. Mi nem hiszszük, hogy az emberi ételemnek tulságos félelem által való megingatása és megzavarása előkészület lenne a természetfeletti kegyelemre és megtérésre. Ezt mi a vallás borzasztó romlottságának és sülyedésének tekintjük. Mi azt hiszszük, hogy a vallás fokozatos és észszerű munka, mely néha hirtelenvaló bényomásokkal kezdődik, de a gondolkodás által erősödik, keresztény eszközök rendes használata által gyarapodik s csendesen halad a tökély felé. Mármint, minthogy mi nem jelöljük meg az időt, a mikor rajtunk a kegyelemnek visszatarthatatlan bényomása erőt vett és újjá teremtett; minthogy mi nem beszélünk a kétségbeesés halálos küzdelmeiről, a melyekre csodaszerű világosság és öröm következett, ezért némelyek azt gondolják, hogy előttünk a kegyesség ismeretlen; — hogy minő alapos okból, ezt határozzák meg az éles eszűek.

Még egyszer; sokan megtagadják tőlünk a vallásos buzgóságot, azért, mert elveink nem engedik meg, hogy azok terjesztésére sok oly módot felhasználjunk, a melyek más keresztényeknél közönségesek. Mig mi nagyra becsüljük a mi sajátos meggyőződéseinket, s azoktól a kegyesség legjobb gyümölcseit várjuk, magunkat mégis kötelezve érezzük arra, hogy szeretettel gondolkozzunk azokról, a kik azokat kétségbe vonják vagy tagadják; s e meggyőződésünkből kifolyólag mi nem érvényesíthetjük azokat azzal a heves indulatossággal, ténylegességgel és fenyegető modorban, a mely sok tekintetben bizonyos felkezetek buzgalmát alkotja; — és mi őszintén megvalljuk, hogy semmi szin alatt sem cserélnők el a mi szeretetünket az ő buzgalmokkal; s hiszszük, hogy közel van az idő, midőn azt, a ki szelidséggel és türelmességgel vallja, a mit igaznak tart, kegyesebbnek tekintik annál, a ki bójárja a tengert és szárazföldet, hogy felekezetének proselytákat szerezzen, s „bé-

zárja a kegyelem ajtaját“ mindazok előtt, a kik értelmöket az ő hitformájok előtt meg nem hajtják. — Attól félünk, hogy ez észrevételekben akaratlanul az öndicsekvés útjára tévedhettünk. Azokat semmi sem csikorhatta volna ki belőlünk, csupán az a tény, hogy közönségesen azzal szoktak a mi nézeteinkkel szembeszállani, hogy gyanusítják azoknak kegyességét, a kik azokat elfogadják. Végre is, mi nem akarjuk eltagadni a mi nagy fogyatkozásainkat. Nekünk nincs mivel kérkedjünk Isten előtt, habár az igazság ügye tiltja is nekünk, hogy felebarátaink gáncsolódásainak némán megadjuk magunkat.

6.) Egy más ellenvetés nézeteink ellen az, hogy azok a kijelentés elvetésére vezetnek. Az unitarismust a „hitetlenség fele útjának“ nevezték. Nem szükség ez ellenvetés ellenébe általános okoskodást állítanunk. Csupán egy világos tényt adunk elé; és az a következő: A keresztény vallás igazsága legtehetségesebb és legkitünőbb védőinek nagy része unitárius volt; és hogy keveset mondjak, ők a mi vallásunknak tettek anynyi szolgálatot, annak a hitetlenség elleni harcaiban, mint a keresztényeknek bármelyik osztálya. Én csupán egynéhányat választok ki most amaz unitáriusok hosszú névsorából, a kik a keresztény vallás védői voltak; de e néhány egy egész serget teszen. A Locke János neve minden tudós előtt ismeretes. Ő kitünő szolgálatot tett az emberi értelem bölcsészetének; de nem ez az ő legfőbb érdeme. A kormányzásról és türelméről megjelent iratai sokkal többet tettek Európában és Ámérikában a szabad és nemes nézetek terjesztésére, mint bármely más emberé; s Watson püspököt tán nem lehet tulzás hibájával vádolni, midőn azt mondotta: „Ez a nagy ember többet tett a tiszta keresztény vallás megalapítására, mint bármely más szerző, a kit én ismerek. Ő munkás és sikeres kutatója volt a szentírásnak. Munkái, melyeket „Pál leveleiről“ és a „keresztény vallás észszerű voltáról“ irt korszakot elkottak az egyházi irodalomban; és neki jutott a szerencse, hogy új és tiszta világot derítsen az új testamentum leghomályosabb helyeire, s általában a keresztény rendszerre. Holott, jusson eszünkbe, Locke unitárius volt. — Egy más csodanagy értelmiségre térünk — Newtonra, kinek nevét a tudomány minden embere tisztelettel említi; mert ez ama tulajdonokat juttatja eszébe, a melyek anynyira kimagaslottak a közönséges emberiség felett, hogy arra látszottak rendeltetve lenni,

hogy a lét fensőbb fokairól való felfogásainkat elősegítsék. Ez a nagy ember, a ki belső szemlélődés által bírta, a mit mások csak fáradságos kutatás által nyernek meg, miután a mindenség törvényeit kikutatta, a bibliához fordult világosságért és reményért; s ámbár az ő theologiai munkáit nem lehet a Lockéival összehasonlítani, mindazáltal az emberek azt tartják, hogy ő a prófétákról és a szentírásbeli időszámításról adott magyarázatokban, ama két kétes hely *) bírálataiban, a melyek a szentháromságnak legfőbb támaszai közé tartoznak, nagy becsü szolgálatot tett a keresztény ügynek. Newton is unitárius volt. — Mi nem szoktunk emberekkel dicsekedni, vagy hitünket nagy nevekkel támogatni; mert egyedül Krisztus a mi mesterünk; de örömünkre szolgál, hogy sorainkban a legnagyobb tehetségekkel bíró, legélesebb eszű, és legemelkedettebb lelkű emberekre találunk; és csak mosolyogni tudunk, midőn néha oly emberektől és nőktől, a kiknek nagyon korlátolt műveltsége van és terjedelmes vizsgálódásra semmi előnyük nincs, kárhoztató és megvető észrevételeket hallunk oly tanfelett, a melyet a Locke és Newton roppant értelme, a szentírás sok tanulmányozása után, s egy előítéletes és türelmetlen korral szemben, Isten igazságának ismert el. Helyén lesz megmondani, hogy az utóbbi időkben kétségbe hozták az emberek a Locke és Newton vallásos nézeteit, még pedig nagyon világos okból. Az emberek úgy találták, hogy a növekedő világosság jelen korában a ő neveik felette hasznosak lesznek az unitárius ügynek. De hogy az emberek oly sokáig és általánosan abban a hitben voltak, hogy e kitünő emberek unitáriusok voltak, e hitet alig lehet másként kimagyarázni, mint az által, hogy magát a tényt elismerik; és mi semmi oly komoly kísérletet nem ismerünk, a célból, hogy elvesse a bizonyítékokat, a melyeken e hit alapult.

Egy más íróra térünk, Dr. Clarke Sámuelre, a ki az angol egyháznak, és annak a kornak, a melyben élt, a legfényesebb ékessége volt. Dr. Clarke Sámuelnek akkora hirneve van a klasszikai irodalom és metaphysikai szemlélődés terén, a minek semmi szüksége sincs a mi adózásunkra. Egyházi beszédei nagy becsü tárháza a bibliai bíráltnak; s a természeti és kijelentett vallásról irt munkáját közös hitünk legjobb védelmei egyikének tartották. Ez a nagy ember unitárius volt. Ő erősen hitte, hogy

*) Ján. 5, 7. s; 1 Tim. 3, 16.

Jézus az atyától külön lény, a ki tőle származott és függ; egyhá-
zának liturgiáját e tanokkal öszhangzásba kívánta hozni.

Azok előtt, a kik ismeretesek a hitetlenség amaz emlékeze-
tes vitáival a mult század első felében, a melyet a Bolingbroke,
Tindal, Morgan, Collins és Chubb iratai idéztek elé, szükségtelen
arról a buzgalomról és erélyről beszélnem, a melylyel tudós uni-
táriusok a kereszténység ügyét védelmezték. Azonban ezeket mel-
lőznünk kell, hogy emlékezetbe hozzunk egy férfit, a kinek emlé-
ke becses a felvilágosodott hívők előtt; értjük Lardnert, a ke-
resztény vallás legtürelmesebb és legsikeresebb szószólóját; a ki,
azt hisszük, minden más irónál, terjedelmesebben irt az evange-
lium bizonyítékairól; a kinek munkáiból a későbbi irók, mint kincs-
tárból, meritettek; s a kinek tisztasága és szelidsége lefegyverezte
a tőle nagyon különböző nézetű emberek szigorát is, s megnyerte
becsülésöket. L a r d n e r unitárius volt. — Lardner után a keresz-
tény vallásnak legmunkásabb szószólója a hitetlenek támadása el-
lenében, napjainkban Priestley volt; s bármit gondoljunk is
némely nézeteiről, azt hisszük, hogy ellenei közül soha senki sem
vonta kétségbe ama védelemnek fontos voltát, a melyet ő közös
hitünk érdekében megtett. Mi bizonyára nem mondunk sokat, ha
azt állítjuk, hogy az unitáriusokat egy felekezet sem szárnyalta túl
a kereszténység ügye iránti buzgó, lényeges szolgálatban. Mégis azt
mondják, hogy az unitarismus hitetlenségre vezet! Minket attól a
vallástól való elszakadással vádolnak, a mely körül öszszesereglet-
tünk a veszély pillanatában, s a melytől, hisszük, az üldözés és
halál sem választhatnak el.

Azt mondják ugyan, hogy esetek fordultak elé, hogy oly egyé-
nek, a kik a háromságos tant odahagyták, nem állapodtak ott meg,
hanem egymásután addig mondtak le a keresztény vallás egyes
részeiről, a mig teljesen hitetlenekké lettek. Erre mi azt feleljük,
hogy ily esetekről soha sem volt tudomásunk; de hogy ily esetek
előforduljanak, az nem valószínűtlen, sőt ilyeneket meg is várunk;
mert az természetes dolog, hogy midőn a lélek egy hibát felfedez
a maga hitformájában, kétségbe vonjon minden más hitczikket, s a
maga vak és örökölt beléegyezését általános kétkedéssel cserélje
fel. Ez igazságnak példái előttünk állanak a jelen pillanatban, mind
Franczia-, mind Spanyol országokban, a hol sokan a papság elve-
tése után teljes atheismusra jutottak. Mármost, ki fogja közülünk
bíbizonyítani, hogy a katolikus hit igaz azért, mert igen sokan,

a kik azzal felhagytak, minden más vallásos alaptant és korlátot is eldobtak; és ha ez az érv nem erős a pápaság részére, miként lehet azt a háromsági tan szolgálatára erőszakolni? Tény az, hogy a hamis és képtelen tanok, midőn teljesen előterjesztvék, nagyon természetesen felébresztik a kétkedés lelkét azokban, a kik azokat minden vizsgálódás nélkül fogadták el. Senkire nézve sem valószínű annyira, hogy nagyon keveset higgyen, mint éppen azokra nézve, a kik azon kezdtek, hogy nagyon sokat hittek; s innen mi a háromsági tant vádoljuk minden oly törekvés miatt, a mely azokban létezhetik, a kik azt odahagyják, s a mely lassanként hitetlenségre vezet.

Az unitarismus nem vezet hitetlenségre; ellenkezőleg, annak előnye abban áll, hogy a hitet erősíti. Az unitarismus a keresztény vallás, megtisztítva ama romlott hozzátételektől, a melyek az ész és erkölcsi érzelmeinket sértik. Ez egy észszerű és szeretetreméltó rendszer, a mely ellen senkinek értelme, lelkiismerete, szerete vagy kegyessége fel nem lázad. Lehet-e ugyanezt mondani azon rendszerről, a mely három egyenlő személynek egy Istenben lételet, a természeti és teljes megromlottság, a végtelen elégtétel, a különös és kiyálasztó kegyelem, s az emberiség ki nem választottait illető örök veszedelem tanait tanítja? Mi azt hisszük, hogy ha a keresztény vallás e romlottságoktól meg nem tisztittatik, nem tud ellentállani annak a szigorú vizsgálatnak, a melynek a társadalom haladása kiteszi. Azt hisszük, hogy reformáltatnia kell, vagy az értelmes emberek felhagynak vele. Mi tehát, mint a keresztény vallásnak barátai, és a hitetlenségnek ellenségei, oda törekszünk, hogy terjeszszük azokat a nézeteket, a melyek ez isteni rendszerben előttünk nemesebbeknek és igazabbaknak látszanak.

7.) Célunk volt megvizsgálni még egy ellenvetést nézeteink ellen, azt t. i. hogy azok a betegségben és halálban semmi vigaszt nem nyújtanak. Azonban csak anynyi időnk van, hogy e vád feletti bámulatunkat kifejezzük. Mit! hát egy oly rendszer nem képes vigaszt nyújtani, a mely oly különös erővel nyugszik az Isten bűnbocsátó kegyelmén, az ő egyetemes és atyai szeretetén, s a feltámadás és halhatatlanság hitén? A vigasz és öröm végtelen forrásait nyitja meg ez, és annak, a ki ezt gyakorlatilag elfogadja, élő, elárasztó és kimondhatatlan reményt nyújt. Ennek ereje, hogy a lelket a halálban fentartja, sokszor meg volt próbálva; s ha hinnők, hogy a haldokló emberek ihletve vannak, vagy hogy amaz utol-

só órákban a béke és remény Isten pecsétje a tanok igazságára nézve, akkor azonnal le tudnók csendesíteni az unitarismus feletti vitát. Annak, hogy e rendszernek minő hatalma van a halál lefegyverzésére, meglepő példáját adta egy fiatal lelkész a szomszéd városban, *) a kit olvasóink közül többen ismertek, s a ki barátai előtt különösen kedves volt kitünő keresztény erényeiért. Őt betegség verte le egy hasznos és boldog élet közepette, s lassan a sirba szállt. Vallása, mely éppen az imént védelmezett vallás volt, állandó békét adott lelkének, s mosolyt árasztott halvány arczára. Lelki tehetségeit megtartotta utolsó órájáig; s midőn a halál megérkezett, miután kegyes tanácsokat adott családjá fiatalabb tagjainak, s hálás érzelmeket fejezett ki szülei iránt, Jézusnak eme szavaival lehelte ki lelkét: „Atyam, a te kezeidbe ajánlom az én lelkemet“. Ilyen volt a halála annak, a ki ingatlan hittel vallotta azokat a nagy elveket, a melyeket mi itt eléadtunk; s mégis azt mondják, hogy tanainkban nincs vigasz a betegség és halál számára!

Ezekben igyekeztünk megmérkezni az ellenvetésekkel, a melyeket vallási nézeteink ellen közönségesen felhoznak; s ezt nem azért tettük, hogy valamely pártot alkossunk, hanem hogy előmozdítsuk a keresztény vallásról való nézeteket, a melyek különösen alkalmasoknak látszanak, hogy az embereknek abban való hitét erősítsék, s azt jó cselekedetek és szent élet által gyümölcsözővé tegyék. A keresztény erény, keresztény szentség, Isten és emberek iránti szeretet mind az, a miért küzdeni érdemesnek tartjuk; s azt hisszük, hogy ezek benső kapcsolatban állanak az imént eléadott rendszerrel. Ha mi ebben tévedünk, fedezze fel Isten hibánkat és hiusítsa meg törekvésünket. Mi semmi más eredményre nem vágyunk, csupán arra, a mit ő helybenhagyhat, — s csak oly proselytákat óhajtunk, a kik jobbakká, tisztábbakká és boldogabbakká lesznek nézeteink elfogadása által.

*) Tiszt. Abbot E. János ur Sálemből. E czikk először 1819-ben jelent meg a „Christian Disciple-ben“.